



دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

معیار حرمت رسانه‌های ضاله در فقه و حقوق اسلامی

استاد راهنما

آقای دکتر محمد بهرامی خوشکار

استاد مشاور

آقای دکتر مرتضی چیت ساریان

دانشجو

ملیحه سادات نوربخش

ماه و سال دفاع

بهمن ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۴۰



دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

معیار حرمت رسانه‌های ضاله در فقه و حقوق اسلامی

استاد راهنما

آقای دکتر محمد بهرامی خوشکار

استاد مشاور

آقای دکتر مرتضی چیت ساریان

دانشجو

ملیحه سادات نوربخش

ماه و سال دفاع

بهمن ۱۳۹۱

«تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث می‌باشد».

تقدیر و تشکر

با کمال تشکر و قدردانی از اساتید و تمام عزیزانی که در نوشتن این پایان‌نامه مرا یاری نموده‌اند خصوصاً دو گوهر با ارزش زندگی‌ام پدر و مادر مهربانم که همواره و در تمام مراحل زندگی مرا یاری نموده‌اند. از خداوند منان برای تمامی این عزیزان عزت دنیا و آخرت توأم با عافیت خواستارم.

تقدیم

تقدیم به تمام جوانان آزاده، جانباز و شهدای هشت سال دفاع مقدس که در طی هشت سال جنگ تحمیلی با تمام توان برای دفاع از ارزش‌ها و نظام اسلامی ایستادگی کردند.

چکیده

رسانه‌های ضاله آن رسانه‌هایی هستند که دارای اثر گمراه‌کنندگی باشند و افراد جامعه را به سوی انحراف سوق دهند. امروزه مصادیق رسانه‌های ضاله توسعه پیدا کرده است و علاوه بر مسائل مکتوب و نوشتاری فضای مجازی را هم دربرمی‌گیرد و در واقع بخش عمده‌ای از رسانه‌های ضاله زیر پوشش سایت‌های اینترنتی قرار می‌گیرند. ما در اینجا این رسانه‌های ضاله را که مردم جامعه خواه، ناخواه تحت تاثیر آن قرار گرفته و توسط آن گمراه می‌شوند را مورد شناسایی قرار می‌دهیم تا از آن‌ها دوری شود. فقهای متقدم تنها راه ائتلاف کتب ضلال را پاره کردن، سوزاندن و مواردی از این قبیل می‌دانستند اما در عصر حاضر با توجه به پیشرفت علم و تکنولوژی و تنوع رسانه‌ها باید شیوه‌های کارآمد ائتلاف مدنظر قرار بگیرد چرا که به حکم عقل باید تدابیری برای قطع ریشه‌ی این ضلال و گمراهی بیابیم. یکی از این تدابیر نقض، نقد، احتجاج و بررسی رسانه‌های ضلال است که با توجه به شرایط زمانی و مکانی فرد مکلف ممکن است دامنه‌ی این موارد (استثناء) افزایش بیابد. حفظ این گونه رسانه‌ها (ضاله) برای شخصی که اهلیت و شایستگی آن‌ها را داشته باشد و ایمن از گمراهی خود به واسطه‌ی آن‌ها باشد جایز می‌باشد.

کلید واژه:

رسانه‌های ضاله، حقوق اسلامی، حرمت، مصلحت، مفسده.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۴	۱. فصل اول کلیات و مفاهیم
۱۵	۱.۱. کلیات
۱۵	۱.۱.۱. بیان مسئله تحقیق
۱۵	۱.۱.۲. سوالات تحقیق
۱۶	۱.۱.۳. فرضیات تحقیق
۱۶	۱.۱.۴. ضرورت و اهداف
۱۷	۱.۱.۵. پیشینه تحقیق
۱۹	۱.۱.۶. نتایج علمی و عملی تحقیق
۲۰	۱.۱.۷. چهار چوب نظری
۲۰	۱.۲. مفاهیم
۲۱	۱.۲.۱. مبحث اول: مفهوم رسانه
۲۱	۱.۲.۱.۱. گفتار اول: معنای لغوی رسانه
۲۲	۱.۲.۱.۲. گفتار دوم: معنای اصطلاحی رسانه
۲۲	۱.۲.۱.۳. گفتار سوم: ظهور و پیدایش رسانه‌ها
۲۳	۱.۲.۱.۴. گفتار چهارم: تعمیم حکم از کتب ضلال به رسانه‌های ضلال از منظر فقه
۲۶	۱.۲.۲. مبحث دوم: مفهوم ضلال
۲۶	۱.۲.۲.۱. گفتار اول: معنای لغوی ضلال
۲۹	۱.۲.۲.۲. گفتار دوم: معنای اصطلاحی ضلال
۲۹	۱.۲.۲.۳. گفتار سوم: دیدگاه شرع نسبت به اضلال
۳۲	۱.۲.۲.۴. گفتار چهارم: آزادی بیان در اسلام و نسبت آن با رسانه‌های ضلال
۳۵	۱.۲.۳. مبحث سوم: مراد از ضلال چیست؟
۳۵	۱.۲.۳.۱. گفتار اول: نظرات فقهاء در ملاک رسانه‌ها ضلال
۳۵	۱.۲.۳.۱.۱. بند اول: رسانه‌های مشتمل بر مطالب باطل
۳۷	۱.۲.۳.۱.۲. بند دوم - رسانه‌های تولید شده به قصد ضلال و گمراهی
۳۸	۱.۲.۳.۱.۳. بند سوم - رسانه‌های موجب ضلال و گمراهی
۴۱	بررسی و نتیجه‌گیری و اعلام نظریه‌ی مختار
۴۴	۱.۲.۴. مبحث چهارم: حکم حفظ و نگهداری رسانه‌های ضلال
۴۴	۱.۲.۴.۱. گفتار اول: نظر فقهاء در مورد حکم حفظ و نگهداری رسانه‌هایی که همه‌ی آن ضلال است

- ۱.۲.۴.۱.۱. بند اول-حفظ کتب ضلال مطلقاً حرام است ۴۴
- ۱.۲.۴.۱.۲. بند دوم-حفظ کتب ضلال حرام نیست ۴۵
- ۱.۲.۴.۱.۳. بند سوم-اگر بر حفظ، مفسده یا ضلالتی مترتب شود، حرام است ۴۵
- ۱.۲.۴.۱.۴. بند چهارم-در حکم حرمت حفظ و نگهداری کتب ضلال توقف شده است ۴۸
- ۱.۲.۴.۲. گفتار دوم: نظر فقهاء در مورد رسانه‌هایی که بعضی مطالب آن ضلال است ۴۸
- ۱.۲.۴.۲.۱. بند اول-نظر قائلین به عدم ضلال ۴۸
- بررسی و نتیجه‌گیری ۵۴
- ۱.۲.۴.۳. گفتار سوم: شیوه‌های مقابله با رسانه‌های ضلال از دیدگاه حقوق اسلامی ۵۵
۲. فصل دوم موضوعات متعلق به حکم رسانه‌های ضلال ۶۸
- ۲.۱. مبحث اول: مراد از حفظ رسانه‌های ضلال از منظر فقها ۶۹
- ۲.۱.۱. گفتار اول: حفظ از تلف ۶۹
- ۲.۱.۲. گفتار دوم: نگهداری بر ظهر القلب (به خاطر سپردن) ۷۱
- ۲.۱.۳. گفتار سوم: جلوگیری از اندراس ۷۲
- ۲.۱.۴. گفتار چهارم: حفظ در خارج (اقتناء) ۷۳
- ۲.۱.۵. گفتار پنجم: همه‌ی آنچه که در باقی ماندن رسانه‌های ضلال نقش دارند ۷۳
- ۲.۲. مبحث دوم: تعمیم حکم از حفظ به غیر آن از منظر حقوق اسلامی ۷۵
- ۲.۲.۱. گفتار اول: پخش و انتشار رسانه‌های ضلال از منظر حقوق اسلامی ۷۵
- ۲.۲.۱.۱. بند اول-پخش و انتشار رسانه‌های ضلال از منظر فقه ۷۵
- ۲.۲.۱.۲. بند دوم: پخش و انتشار رسانه‌های ضلال از منظر حقوق ۷۷
- ۲.۲.۲. گفتار دوم: معامله‌ی بر رسانه‌های ضلال از منظر حقوق اسلامی ۸۲
- ۲.۲.۲.۱. بند اول: معامله‌ی بر رسانه‌های ضلال از منظر فقه ۸۲
- ۲.۲.۲.۱.۱. گرفتن اجرت بر رسانه‌های ضلال ۸۳
- ۲.۲.۲.۱.۲. تکسب و بیع و شراء (خرید و فروش) رسانه‌های ضلال ۸۴
- ۲.۲.۲.۲. بند دوم: معامله‌ی بر رسانه‌های ضلال از منظر حقوق ۸۷
۳. فصل سوم مصادیق رسانه‌های ضلال ۸۹
- ۳.۱. مبحث اول: مصادیق رسانه‌های ضلال از منظر فقه ۹۰
- ۳.۱.۱. گفتار اول: کتب آسمانی انبیاء سابق ۹۰
- ۳.۱.۱.۱. بند اول-کتب آسمانی نسخ‌شده‌ی غیر محرف ۹۰

- ۹۰..... ۱.۱.۱.۱.الف) نظر قائلین به ضالّه نبودن این کتب
- ۹۱..... ۱.۱.۱.۲.ب) نظر قائلین به ضاله بودن این کتب
- ۹۲..... بررسی و نتیجه گیری
- ۹۲..... ۱.۱.۲.۳.بند دوم-کتب آسمانی منسوخه‌ی تحریف شده
- ۹۵..... ۱.۱.۲.۱.الف) اشکالات وارده از جانب فقهاء به نظر شیخ انصاری
- ۹۹..... ۱.۲.۳.گفتار دوم: تصانیف مخالفین
- ۹۹..... ۱.۲.۱.بند اول-نظر فقهای قائل به حرمت تمام تصانیف مخالفین
- ۱۰۱..... ۱.۲.۲.بند دوم-نظر فقهای قائل به حرمت بعضی از تصانیف مخالفین
- ۱۰۳..... بررسی و نتیجه‌گیری
- ۱۰۴..... ۱.۳.۳.گفتار سوم: رسانه‌های دیداری-اینترنت، ماهواره، تلفن رایتل-شنیداری
- ۱۰۴..... ۱.۳.۱.بند اول-فیلم و عکس نامحرم
- ۱۰۶..... ۱.۳.۲.بند دوم اینترنت
- ۱۱۲..... ۱.۳.۳.بند سوم-آنتن‌های ماهواره‌ای
- ۱۱۳..... ۱.۳.۴.بند چهارم-تلفن رایتل
- ۱۱۶..... ۱.۳.۵.بند پنجم-رسانه‌های شنیداری
- ۱۱۷..... ۳.۲.مبحث دوم: مصادیق رسانه‌های ضلال از منظر حقوق اسلامی
- ۱۱۷..... ۳.۲.۱.گفتار اول: جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی
- ۱۱۸..... ۳.۲.۱.۱.بند اول-محتویات هرزه
- ۱۲۲..... ۳.۲.۱.۲.بند دوم-مفاهیم مرتبط با جرایم رایانه‌ای
- ۱۲۲..... ۳.۲.۱.۲.۱.الف) رایانه
- ۱۲۴..... ۳.۲.۱.۲.۲.ب) اینترنت
- ۱۲۵..... ۳.۲.۱.۲.۳.ج) فضای سایبر
- ۱۲۵..... ۳.۲.۱.۳.بند سوم-جرائم منافی عفت رایانه‌ای
- ۱۲۶..... ۳.۲.۱.۳.۱.الف) پورنوگرافی
- ۱۲۷..... ●تاریخچه‌ی پورنوگرافی
- ۱۲۸..... ●مفهوم پورنوگرافی
- ۱۳۱..... ۳.۲.۱.۳.۲.ب) فوادی رایانه‌ای
- ۱۳۳..... ۳.۲.۲.گفتار دوم: جرائم علیه شخصیت معنوی افراد
- ۱۳۴..... ۳.۲.۲.۱.بند اول: قذف

- ۳.۲.۲.۲. بند دوم: افترا ۱۳۵
- ۳.۲.۲.۳. بند سوم: توهین ۱۳۶
- ۳.۲.۲.۴. بند چهارم: نشر اکاذیب ۱۳۷
۴. فصل چهارم استثنائات بر حفظ رسانه‌های ضلال ۱۳۹
- ۴.۱. مبحث اول: موارد استثناء ۱۴۰
- ۴.۱.۱. گفتار اول: نقض و ابطال ۱۴۰
- ۴.۱.۲. گفتار دوم: مناظره و احتجاج ۱۴۴
- ۴.۱.۳. گفتار سوم: تقیه ۱۴۶
- ۴.۱.۴. گفتار چهارم: حفظ رسانه‌های ضالّه به قصد اطلاع بر رأی فرقه‌های ضالّه و فاسد ۱۴۹
- ۴.۱.۴.۱. بند اول- نظر قائلین به جواز استثناء ۱۴۹
- ۴.۱.۴.۲. بند دوم- نظر قائلین به عدم جواز استثناء ۱۵۰
- بررسی و نتیجه‌گیری ۱۵۱
- ۴.۲. مبحث دوم: شرایط استثناء از دیدگاه حقوق اسلامی ۱۵۲
- ۴.۲.۱. گفتار اول: شرایط استثناء از دیدگاه فقه ۱۵۲
- ۴.۲.۱.۱. بند اول- اهلیت داشتن ۱۵۲
- ۴.۲.۱.۲. بند دوم- ایمنی از گمراهی ۱۵۴
- ۴.۲.۲. گفتار دوم: شرایط استثناء از دیدگاه حقوق ۱۵۵
- ۴.۳. مبحث سوم: دامنه‌ی استثناء ۱۵۷
- ۴.۳.۱. گفتار اول: نظر فقها در خصوص دامنه‌ی استثناء ۱۵۷
- ۴.۳.۱.۱. بند اول- نظر قائلین به حصر ۱۵۸
- ۴.۳.۱.۲. بند دوم- نظر قائلین به عدم حصر ۱۵۹
- بررسی و نتیجه‌گیری ۱۶۱
۵. فصل پنجم دلایل قائلین به حرمت رسانه‌های ضلال ۱۶۲
- ۵.۱. مبحث اول: عموم آیات ۱۶۳
- ۵.۱.۱. گفتار اول: آیه لهو الحدیث ۱۶۳
- ۵.۱.۱.۱. بند اول: کیفیت استدلال به آیه‌ی لهو الحدیث از نظر مفسرین ۱۶۳
- ۵.۱.۱.۲. بند دوم: کیفیت استدلال به آیه‌ی لهو الحدیث از نظر فقها ۱۶۵
- ۵.۱.۱.۳. بند سوم- اشکالات وارده در خصوص استدلال به آیه بر حرمت رسانه‌های ضلال از نظر فقها ۱۶۷

- ۱۷۰ بررسی و نتیجه گیری
- ۱۷۱ ۵.۱.۲. گفتار دوم: آیه قول الزور
- ۱۷۱ ۵.۱.۲.۱. بند اول: استدلال به آیهی «قول الزور» از نظر فقها
- ۱۷۳ ۵.۱.۲.۲. بند دوم: اشکالات وارده بر آیه در خصوص استدلال بر حرمت رسانه‌های ضلال از منظر فقها
- ۱۷۶ بررسی و نتیجه گیری
- ۱۷۷ ۵.۱.۳. گفتار سوم: آیات موجود دیگر
- ۱۷۷ ۱-۳-۱- بند اول: آیهی افتراء و کذب بر خداوند
- ۱۷۸ بررسی و نقد آیه
- ۱۷۸ ۵.۱.۳.۱. بند دوم-آیهی نهی از نسبت دادن به خداوند
- ۱۷۹ ۵.۱.۳.۲. بند سوم-آیهی حرمت کمک به گناه
- ۱۸۰ ۵.۲. مبحث دوم: روایات
- ۱۸۰ ۵.۲.۱. گفتار اول: روایت تحف العقول
- ۱۸۰ ۵.۲.۱.۱. بند اول: استدلال فقها به سه فراز از روایت تحف العقول
- ۱۸۶ ۵.۲.۱.۲. بند دوم: اشکالات فقها به سه فراز از روایت تحف العقول
- ۱۸۸ بررسی و نتیجه گیری
- ۱۹۰ ۵.۲.۲. گفتار دوم: روایت عبد الملک بن اعین
- ۱۹۰ ۵.۲.۲.۱. بند اول: عبارات فقها در استناد به روایت عبد الملک بن اعین
- ۱۹۲ ۵.۲.۲.۲. بند دوم: اشکالات فقها به روایت در مقام استدلال بر حرمت رسانه‌های ضلال
- ۱۹۳ بررسی و نتیجه گیری
- ۱۹۵ ۵.۲.۳. گفتار سوم: روایت ابی عبیده الحذاء
- ۱۹۶ ۵.۳. مبحث سوم: دلیل عقل
- ۱۹۶ ۵.۳.۱. گفتار اول: کیفیت استدلال به دلیل عقل در عبارات فقهاء
- ۱۹۸ ۵.۳.۲. گفتار دوم: اشکالات وارده به دلیل عقل از منظر فقها در مقام استدلال بر حرمت رسانه‌های ضلال
- ۲۰۰ ۵.۴. مبحث چهارم: دلیل اجماع
- ۲۰۱ ۵.۴.۱. گفتار اول: نحوه استدلال به اجماع در مقام حرمت حفظ رسانه‌های ضلال از منظر فقها
- ۲۰۲ ۵.۴.۲. گفتار دوم: اشکالات فقها به اجماع در مقام استدلال بر حرمت حفظ رسانه‌های ضلال
- ۲۰۴ بررسی و نتیجه گیری
- ۲۰۵ ۵.۵. مبحث پنجم: دلایل موجود دیگری که تعداد کمی از فقها به عنوان ادله‌ای بر حرمت حفظ رسانه‌های ضلال به آن استناد کرده‌اند.
- ۲۰۵ ۵.۵.۱. گفتار اول: دفع ضرر محتمل
- ۲۰۶ ۵.۵.۲. گفتار دوم: وجوب جهاد با اهل ضلال

۵.۵.۳. گفتار سوم: حفظ رسانه‌های ضالّه بیانگر رضایت به محتوای آن‌ها است ۲۰۶

نتیجه گیری ۲۰۶

نتیجه گیری نهایی ۲۰۷

۱. فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱.۱. کلیات

این فصل به دو قسمت تقسیم می‌شود. در قسمت اول که در زیر به آن پرداخته می‌شود به مسائل کلی تحقیق یعنی بیان مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق، سوالات و فرضیات تحقیق، پیشینه‌ی تحقیق و چهارچوب نظری تحقیق خواهیم پرداخت. قسمت دوم به مفاهیم این پژوهش اختصاص دارد که در ادامه‌ی قسمت اول به بیان آن خواهیم پرداخت.

۱.۱.۱. بیان مسئله تحقیق

ما در این پژوهش سعی داریم که معیار حرمت رسانه‌های ضاله را در فقه و حقوق اسلامی مورد بررسی قرار دهیم. از نظر فقها یکی از اعمالی که متعلق حکم حرمت می‌شود و در باب مکاسب حرام در فقه جای می‌گیرد حفظ و نگهداری کتب ضلال است. فقهای متقدم به مقتضیات عصر خویش این موضوع را تحت این عنوان بیان کرده‌اند اما می‌بینیم که از زمان شیخ انصاری به بعد فقها حکم مسئله را تعمیم داده‌اند و آن را شامل تمام آثار و وسایلی می‌دانند که قابلیت انتقال افکار مسموم و گمراه‌کننده را دارند، در حال حاضر با پیشرفت علم و تکنولوژی رسانه‌ها به تنوع و گوناگونی یافت می‌شوند بنابراین مصادیق ضلال نیز نسبت به گذشته افزایش یافته است پس می‌توان گفت چون کتب در زمان فقهای متقدم عامل عمده‌ی انتقال فرهنگ بوده است کتاب در این مسئله نهادینه شده است. بنابراین مفهوم کتب ضلال از جمله‌ی مفاهیمی است که در پرتو زمان تحولی شگرف یافته است. اگر در گذشته فقها تنها راه از بین بردن کتب ضلال را سوزاندن یا پاره کردن آن‌ها می‌دانستند امروزه با وجود حجم و گستردگی رسانه‌ها سوزاندن، پاره کردن یا خیس کردن در آب برای از بین بردن ماده‌ی ضلال دیگر تأثیر ندارد زیرا که منظور قطع ماده‌ی ضلال و فساد است پس ما باید کل رسانه‌های ضلال که کتب ضلال یکی از مصادیق آن است مورد بررسی قرار دهیم و ببینیم کدام‌یک از این رسانه‌ها ضلال محسوب می‌شوند و حرام هستند تا از آن‌ها اجتناب کنیم و تدابیری برای قطع این ریشه‌ی ضلال بیندیشیم.

۱.۱.۲. سوالات تحقیق

- ۱- معیار حرمت رسانه‌های ضاله در فقه و حقوق اسلامی چیست؟
- ۲- معیار و ملاک ضاله بودن چیست؟
- ۳- آیا استفاده از رسانه‌های ضاله همیشه و جهت استفاده‌ی همه‌ی اشخاص حرام است؟

۱.۱.۳. فرضیات تحقیق

- ۱- در صورتی که رسانه‌های ضالّه موجب ضلالت و گمراهی مردم گردند به جهت القاء مفسده در جامعه تحریم می‌گردند.
- ۲- تنها ملاک ضلال این است که این رسانه‌ها باید دارای اثر و نتیجه‌ی گمراه‌کنندگی در جامعه باشند بنابراین اگر شخصی رسانه‌ای را به قصد ضلال و گمراهی مردم تولید کند و لیکن باعث گمراهی مردم نگردد یا شخصی رسانه‌ای را که حاوی مطالب باطل و خلاف حق است را تولید کند و لیکن باعث گمراهی مردم نشود این رسانه‌ها جزء رسانه‌های ضلال محسوب نمی‌شوند.
- ۳- استفاده از رسانه‌های ضالّه حرام است مگر اینکه استفاده از آن رسانه‌ی ضالّه جهت نقض و ابطال آن رسانه، مناظره و احتجاج جهت ابطال آن رسانه‌ی ضالّه و مقاصدی از این قبیل باشد که باعث آگاهی و هوشیاری مردم شده و دیگر توسط آن رسانه‌ی ضالّه گمراه نگردند که تحت عنوان موارد استثناء بر حفظ رسانه‌های ضالّه می‌باشند که در این موارد حفظ رسانه‌های ضالّه جایز می‌باشد. البته این کارها برای هر شخصی جایز نیست مگر اینکه از دید فقها شخص اهلیت و شایستگی نقض و احتجاج و... را داشته باشد و دوم اینکه باید ایمن از گمراهی خود باشد یعنی باید مطمئن باشد که خودش توسط آن مطالب ضالّه گمراه نمی‌گردد. یکی دیگر از موارد استثناء که در آن حفظ رسانه‌های ضالّه جایز می‌باشد تقیّه است یعنی شخص به خاطر وجود اشخاصی که عقاید نادرست دارند و به خاطر بیم از جان خود عقیده‌ی درست خود را پنهان کند و عقیده و عمل نادرست را انجام دهد.

۱.۱.۴. ضرورت و اهداف

یکی از موضوعاتی که قابل بیان و بررسی است رسانه‌های ضالّه‌ی موجود می‌باشد. فقهای متقدم در کتب فقهی این مسأله را تحت عنوان حرمت حفظ و نگهداری کتب ضالّه و نسخه‌برداری از کتب ضالّه و مسائلی از این قبیل آورده‌اند. اما می‌بینیم که فقهای متأخر به ویژه از زمان شیخ انصاری به بعد، دایره‌ی حکم را عمومیت داده و به تمام آثار و وسایلی که قابلیت انتقال افکار مسموم و گمراه‌کننده را داشته باشند تعمیم می‌دهند. پس از آنجا که کتاب در اعصار متقدم عامل عمده‌ای جهت انتقال افکار بوده است کتاب در این مسأله نهادینه شده است. بنابراین می‌توان گفت باتوجه به پیشرفت علم و تکنولوژی مصادیق ضلال نیز گسترش یافته‌اند و می‌تواند تمام رسانه‌های امروزی را با انواع و اقسام آن که کتاب یکی از آنها است را در صورتی که حاوی مطالب ضلال باشد در بر بگیرد. رسانه‌ها در جامعه‌ی امروزی نقش با اهمیتی در ترویج عقاید و افکار به مردم دارند و در واقع یک الگوی رفتاری را به مردم نشان می‌دهند و خواه، ناخواه بیشتر قشر جامعه‌ی ما که قشر جوان هستند تحت تأثیر این رسانه‌ها قرار می‌گیرند پس اگر رسانه‌های حاوی مطالب ضلال در دسترس مردم قرار بگیرد صدمات جبران‌ناپذیری را بر

پیکره‌ی جامعه وارد می‌کند. با عنایت به این مسأله که جامعه‌ی ما دارای حکومت اسلامی و شیعه مذهب است دشمنان ما به ویژه ابرقدرت‌ها آمریکا و اسرائیل سعی زیادی در براندازی این نظام اسلامی دارند. یکی از راه‌ها و حربه‌های آنان برای مقابله با جامعه‌ی اسلامی نفوذ در رسانه‌های اسلامی است تا بدین وسیله روح و افکار جامعه‌ی اسلامی را تسخیر کرده و به اهداف شوم خود که ترویج بی‌بندوباری و افکار و عقاید فاسد و به عبارت دیگر دور کردن مردم از زندگی اسلامی و سالم است نائل شوند. پس بر ما واجب است که این رسانه‌ها را مورد بررسی قرار داده و مبناهایی را برای تشخیص حق از باطل بیابیم تا این رسانه‌های ضالّه نتوانند باعث گمراهی افراد شوند و آدمیان نیز لحظه به لحظه بیشتر به تعالی روحی و قرب الهی دست پیدا کنند. همچنین باید تمام جوانب این مسأله (رسانه‌های ضالّه) مورد بررسی قرار داده شده تا مبادا به بهانه‌ی حفظ عقاید اسلامی زمینه‌های تحقیق و ارائه‌ی افکار نو و توسعه‌ی علم و دانش و در یک کلام اجتهاد پویا را از جامعه سلب کنیم.

۱.۱.۵. پیشینه تحقیق

با تحقیقاتی که حدود این موضوع (معیار حرمت رسانه‌های ضالّه در فقه و حقوق اسلامی) در کتابخانه‌ها و سایت‌های اینترنتی انجام داده شد پایان‌نامه و مقاله‌ای در این موضوع نیافتیم. فقط پایان‌نامه‌ای را با موضوع «احکام فقهی حفظ و نشر کتب ضالّه» به نگارش آقای ابراهیم ماسوری/استاد راهنما: آیت الله مرعشی نجفی برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی عالی شهید مطهری یافتیم که نزدیک به این موضوع (معیار حرمت رسانه‌های ضالّه در فقه و حقوق اسلامی) بود. فقه‌های متقدم فقط در مورد کتب ضالّه سخن گفته‌اند. ظاهراً کتاب ضالّه برای نخستین بار توسط شیخ مفید در «مقنعه» مطرح شد. مرحوم مفید دو عنوان «کتب کفر» و «کتب ضلال» را مطرح ساخت و حکم به عدم حرمت حفظ و کسب با کتب کفر و ضلال داد. این دو عنوان تا مدت‌ها بعد با هم ذکر می‌شدند. شیخ طوسی در «نهایه»، «سألر در «مراسم العلویّه» و حتّی علامه‌ی حلّی در «تذکره الفقهاء» و «منتهی المطلب» هر دو عنوان را یاد کرده‌اند. بعدها عنوان «کتب کفر» از دایره‌ی بحث خارج شد و بحث محور کتب ضالّه، چرخید، تا آنکه شهید اول در «الدروس الشریعه» دو عنوان جدید بدان افزود و کتب منسوخه و بدعه را در کنار کتب ضالّه ذکر کرد. پس از وی فاضل مقداد در «التفیح» و محقق اردبیلی در «مجمع الفوائد و البرهان» هر دو عنوان را یادآور شدند. در فاصله‌ی بین محقق اردبیلی و صاحب «مفتاح الکرامه»، یادی از کتب بدعت و منسوخ نیست. پس از مفتاح الکرامه بار دیگر مبحث کتب منسوخه و بدعت مطرح گشت. گرچه در فاصله‌ی میان محقق اردبیلی و مفتاح الکرامه جز نام دو نوع کتب یاد شده، نامی نیست. اما سخنان پاره‌ای از فقیهان به واقع همان کتب بدعه و منسوخ بود. علامه‌ی حلّی در «قواعد الاحکام»،

«تلخیص المرام»، «تذکره الفقهاء»، «نهایه الاحکام» دو کتاب مقدس مسیحیان و یهودیان را وارد بحث کرد و کمکم عنوان کلی کتب منسوخه، جای خود را به انجیل و تورات داد. فخرالمحققین در «ایضاح الفوائد» و محقق کرکی در «جامع المقاصد» از ضالّه و عدم ضالّه بودن تورات و انجیل بحث به میان کشیدند و هر دو حکم به ضالّه بودن آن دو کردند. در میان قدما، ابن براج در «المهذب البارع» کتبی را که موجب ایجاد شبهه‌ی قاده شوند در زمره‌ی کتب ضالّه‌ی محکوم به حرمت دانست، این تعبیر بار دیگر از سوی ابن ادریس در «السرائر» تکرار شد و در مرحله‌ی بعد تنها در کتب متأخرین ظهور کرد. از سوی دیگر در میان قدما حفظ، نسخه‌برداری و کسب از کتب ضالّه حرمت داشت و تا زمان شهید اول، حکم به همین روش بود. شهید اول در «اللمعة الدمشقیة» تدریس، تعلیم و تعلّم را بدان افزود و حکم به حرمت این قبیل فعالیت‌ها کرد که بعدها توسط مرحوم طباطبائی در «شرح الصغیر فی شرح مختصر النافع» و «ریاض المسائل»، نراقی در «مستند الشیعه» و شهید ثانی در «شرح لمعه» پی‌گیری شد.

تحول دیگری که در روند تاریخی این مسأله پیش آمد، موارد استثناء بر کتب ضالّه بود. به اتفاق تمام فقهای که در این مقوله نوشته‌ای دارند، تنها به دو انگیزه می‌شد کتب ضالّه را حفظ و نسخه‌برداری کرد. این دو انگیزه عبارت بود از: نوشتن ردیه بر کتب ضالّه و دیگر استدلال بر آنها. شهید اول در «دروس» و «لمعه» عنوان جدیدی به موارد استثناء افزود و تقیه را از مجوزات حفظ یا نسخه‌برداری شمرد. پس از وی فاضل مقداد در «التنقیح الزرائع»، شهید ثانی در «شرح لمعه»، سبزواری در «کفایه الاحکام»، مقدّس اردبیلی در «مجمع الفائده والبرهان» و صاحب ریاض، تقیه را به عنوان یکی از موارد استثناء پذیرفتند. مقدّس اردبیلی در «مجمع الفائده والبرهان» با به کارگیری «اغراض صحیحه» به موارد استثناء قاعده‌ای کلی بخشید. پس از وی صاحب ریاض همین عنوان را در «شرح الصغیر فی شرح مختصر النافع» به کار برد و پس از وی سبزواری در «کفایه الاحکام» از آن بهره گرفت. با آنکه تعبیر «اغراض صحیحه» را اولین بار مقدّس اردبیلی به کار گرفت، اما قبل از وی محقق کرکی در «جامع المقاصد» با این تعبیر که «الحقّ أنّ فوائد الحفظ کثیرة» عملاً راه را برای توسعه‌ی موارد استثناء گشود و شیخ انصاری در «مکاسب» مهر تأیید را با این جمله‌ی خود: «و به تحقیق چه نیکو گفته است صاحب جامع المقاصد در جایی که فرمود: همانا فوائد حفظ بسیار است» به قول محقق کرکی زد. بنابراین فقهای متقدم در مورد رسانه‌های ضالّه سخن نگفته‌اند اما به تناسب زمان و عصری که در آن بوده‌اند در مورد کتب ضلال و حرمت حفظ و نگهداری آن و مسائلی از این قبیل صحبت کرده‌اند. اما می‌بینیم که از زمان شیخ انصاری به بعد، فقها حکم مسأله را تعمیم داده و به تمام آثار و وسایلی که قابلیت انتقال افکار مسموم و گمراه‌کننده را دارند تعمیم می‌دهند. از آنجمله: یزدی در «حاشیه‌ی مکاسب»، روحانی در «منهاج الفقاهه»، صاحب مقصد الطالب حکم حرمت را از کتب تعمیم داده و هر آنچه موجب ضلال است از مزار، مدرسه، مقبره و... داخل در حکم حرمت می‌دانند. همچنین از فقهای معاصر شیرازی در

«الفقه موسوعه» و مکارم شیرازی در «انوار الفقاهه» حکم حرمت را از کتب ضلال تعمیم داده‌اند و شامل رسانه‌های ضالّه‌ی امروزی نیز می‌دانند. از این بیانات می‌توان اینطور نتیجه گرفت که چون کتب ضالّه در آن زمان عامل عمده‌ای جهت انتقال افکار بوده است کتاب در این مسأله نهادینه شده است. بنابراین حکم در این مسأله عمومیت داشته و شامل تمام رسانه‌های امروزی با انواع و اقسام آن می‌شود. اگر در گذشته تنها کتاب عامل انتقال افکار بوده است امروزه انواع و اقسام رسانه‌ها از تلویزیون، ماهواره تا سایت‌های اینترنتی عامل انتقال افکار است. بنابراین عوامل زمانی و شرایط محیطی نقش قابل توجهی در مسأله‌ی «کتب ضالّه» داشته است و فراخی و تنگنایی دایره‌ی کتب ضالّه را به قول مامقانی در «مناهج المتّقین» باید به از منہ و امکانه وابسته دانست.

حقوق اسلامی ما با توجه به فقه و به خاطر اهمیت رسانه‌ها در دنیای امروز حدود آن‌ها قوانین و مقرراتی تصویب کرده است و برای اشخاص در صورت رعایت نکردن این قوانین مجازات‌هایی را تعیین کرده است. از جمله‌ی این قوانین و مقررات حدود رسانه‌ها عبارت است از:

«قانون مطبوعات» که در حدود قوانین و مقررات مطبوعات و نحوه‌ی عملکرد آن‌ها صحبت به میان آورده است. «قانون نحوه‌ی مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند مصوّب ۱۳۷۲/۱۱/۲۴»، «قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره مصوّب ۱۳۷۳/۱۱/۲۳ و آئین‌نامه‌ی اجرایی آن مصوّب ۱۳۷۴/۱/۹ با اصلاحیه‌های بعدی آن» در مجموعه‌ی قوانین جزایی. «قانون جرایم رایانه‌ای»، می‌توان نام برد. همچنین فصل هجدهم قانون مجازات اسلامی تحت عنوان: «جرایم ضدّ عفت و اخلاق عمومی» در ماده‌ی ۶۴۰ و بند ب ماده‌ی ۶۳۹ به این رسانه‌های ضالّه اشاره دارد و برای اشخاص در صورت ترویج و شیوع این رسانه‌های ضالّه و حتی تجارت با آن‌ها مجازات تعیین کرده است.

۱.۱.۶. نتایج علمی و عملی تحقیق

با توجه به مطالب فوق نتیجه علمی آن دادرسان را در امر قضایاری خواهد داد و آرای مبتنی برکارشناسی با دید بهتری صادر خواهد شد و لایه‌های پنهان ارتباط نظر کارشناسی با رأی قاضی نمایان‌تر خواهد شد و همچنین تمامی علاقه‌مندان به فقه و حقوق اسلامی علی‌الخصوص دستگاه قضایی می‌توانند از نتایج آن بهره ببرند انشا...

۱.۱.۷. چهارچوب نظری

این پژوهش دارای پنج فصل است:

فصل اول در دو قسمت به کلیات و مفاهیم پژوهش اختصاص دارد. در قسمت اول (کلیات) بیان مسئله، اهمیت و ضرورت، سوالات و فرضیات و پیشینه‌ی تحقیق توضیح داده می‌شود.

قسمت دوم با عنوان مفاهیم خود دارای دارای چهار مبحث است که در واقع به مفاهیم اصلی پژوهش اختصاص دارد. مبحث اول در خصوص مفهوم رسانه است، مبحث دوم در خصوص مفهوم ضلال و دیدگاه شرع نسبت به آن و رابطه‌ی آن با آزادی بیان در اسلام است. مبحث سوم در خصوص مراد و منظور از ضلال و مبحث چهارم در خصوص حکم حفظ و نگهداری رسانه‌های ضلالی است که تمام یا بخشی از آن ضلال است (گفتار اول و دوم) و در خصوص شیوه‌های مقابله با آن از منظر حقوق اسلامی (گفتار سوم) صحبت می‌کنیم.

فصل دوم: موضوعات متعلق به حکم رسانه‌های ضلال است که دارای دو مبحث است. در مبحث اول به معنا و منظور از «حفظ» رسانه‌های ضلال پرداخته می‌شود و در مبحث دوم حکم حفظ رسانه‌های ضلال را تعمیم می‌دهیم که شامل پخش و انتشار رسانه‌های ضلال (گفتار اول) و معامله‌ی بر رسانه‌های ضلال از منظر حقوق اسلامی (گفتار دوم) است.

فصل سوم تحت عنوان مصادیق رسانه‌های ضلال است که در دو مبحث به مصادیق رسانه‌های ضلال در فقه و حقوق اسلامی می‌پردازیم.

فصل چهارم تحت عنوان استثنائات بر حفظ رسانه‌های ضلال دارای سه مبحث است. مبحث اول موارد استثناء از حکم حرمت حفظ رسانه‌های ضلال را بیان می‌کنیم. در مبحث دوم شرایط این استثناء را از دیدگاه حقوق اسلامی و در مبحث سوم به دامنه‌ی این استثناء در یک گفتار (نظر فقها در خصوص دامنه‌ی استثناء) می‌پردازیم.

فصل پنجم: دلایل قائلین به حرمت رسانه‌های ضلال است که شامل پنج مبحث است. مبحث اول عموم آیاتی است که در خصوص رسانه‌های ضلال به آن استناد شده است. مبحث دوم روایاتی است که در خصوص این مسئله (حرمت حفظ رسانه‌های ضلال) وجود دارد. در مبحث سوم به دلیل عقل و در مبحث چهارم به دلیل اجماع در این خصوص استناد شده است و در این دو مبحث بیان می‌کنیم که آیا امکان تمسک به این دو دلیل برای حرمت حفظ رسانه‌های ضلال از دید فقها وجود دارد یا خیر. در مبحث پنجم به دلایل موجود دیگری برای حرمت حفظ رسانه‌های ضلال می‌پردازیم که تعداد کمی از فقها به آن استناد کرده‌اند و نقش آن‌ها به عنوان ادله‌ای بر حرمت حفظ رسانه‌های ضلال کم اهمیت‌تر از سایر دلایل است.

۱.۲. مفاهیم

در این فصل به بررسی مفاهیم و اصطلاحاتی می‌پردازیم که نقش عمده‌ای را در این پژوهش بر عهده دارند. این فصل شامل چهار مبحث است. در مبحث اول مفهوم رسانه، در مبحث دوم